Rettstegninger har er en klar, definert bruk, det er et oppdragsarbeid, sier Esther Maria Bjørneboe. Foto: Elizabeth Schei

Esther Maria Bjørneboe, fra serien «*Landskapskonstruksjoner*», 2011. Foto: Thomas Tveter

Esther Maria Bjørneboe (f. 1971)

Utdannet ved Statens håndverks- og kunstindustriskole 1991-96. Hun har hatt en rekke utstillinger, sist ved Arendal kunstforening i 2011 og kommende i galleri LNM og galleri Semmingsen i 2013. Hun underviser ved Asker kunstfagskole og har vært rettstegner fra 1999. For mer info se www.esthermaria.no

Esther Maria Bjørneboe vurderer alltid hvor lang tid hun har på seg før hun starter på en tegning. Her står Bandidos mens de får tiltalen lest opp. Forsvarerne deres sitter.

Brødjobb: rettstegner

Ingvill Henmo

Esther Maria Bjørneboe er billedkunstner og arbeider vekselvis med abstrakte malerier og med figurative rettstegninger på oppdrag for pressen. Hun skal være tilstede med tegneblokka når rettsaken mot Anders Behring Breivik starter i vår. – Det er ikke min jobb å dømme. Hvis jeg skal ta stilling, er det ved å ha et medmenneskelig blikk, sier Esther Maria Bjørneboe.

Ved rettsakene i de mest graverende forbrytelsene her i landet sitter Esther Maria Bjørneboe på første tilhørerbenk og tegner. Hun har hørt «Lommemannen» forklare seg, fulgt Orderud-saken og sett de tre som drepte Benjamin Hermansen. Når det skjer eksepsjonelle lovbrudd, vet Esther hva som venter.

– Jeg skjønner når de kommer til å kontakte meg. Den 22. juli var jeg i London, og når gjerningsmannen var pågrepet tenkte jeg: Nå går det ti minutter og så ringer NRK. Og det gjorde de.

Nå ble ikke første fengslingsmøte åpent for pressen, men Bjørneboe var forberedt på å reise. Da offentligheten slapp til i november, var det stor interesse for hennes tegning av Anders Behring Breivik. Den er solgt til medier i inn- og utland. I rettsaken i vår regner hun med å være på plass på første benk den første uka, og senere når det kommer viktige vitner.

Portrett-nerd

Bjørneboe begynte tidlig å tegne portretter.

– Jeg har det jeg vil kalle et «portrett-nerde-gen». Jeg har alltid vært veldig opptatt av portretter og var nærmest manisk opptatt av å tegne, på bussen, på kafe, overalt. Vi tegnet også mye akt på Kunst- og håndverkskolen. Etterhvert ville jeg bruke det til noe, og startet med å tegne portretter i *Klassekampen* da jeg fremdeles var student.

Dagbladet begynte å bruke henne som rettstegner under Orderud-saken i 1999, og nå tegner hun for NRK.

Fange øyeblikket

– Hvordan forbereder du deg før du går i retten? Setter du deg inn i rettssakens innhold, eller studerer tidligere bilder av anklagede?

– Jeg synes at det er bedre ikke å ha lest seg opp på forhånd. Da tar jeg inn mer av personen som jeg skal tegne. Jeg får et litt «autistisk blikk». Men jeg vet alltid litt om saken. Som i Alvdal (grove overgrep mot barn, journ. anm.), var jeg forberedt på at det kom til å bli fælt. Og det var virkelig ille. Det er første gang jeg har sett skikkelig garva politifolk og krimreportere bli svært berørt.

For tegnerne er det viktig å få en bra plassering i rettssalen, med kort avstand til tiltalte. De sitter gjerne på første rad. Under fengslingsmøtet med Breivik fikk tegnerne faste sitteplasser, det har aldri skjedd før.

– Det var veldig bra å vite, da stresset jeg ikke før jobben og klarte å sove natten før.

Det første hun tenker på når hun starter på en tegning, er å vurdere hvor lenge personen kommer til å sitte i samme posisjon.

– I Breivik-saken visste jeg ikke om vi hadde ti minutter eller mer. Nå ble det en halvtime, 38 minutter faktisk, men det visste jeg ikke på forhånd.

Opptatt av personen

Bjørneboe tegner i retten nesten som når hun jobber med akt.

– Det jeg ser er det jeg forsøker å tegne. I starten tenker jeg på komposisjonen. Jeg ser etter retninger i kroppen: hvordan personene beveger armene, hvordan hodet står på nakken, enkle ting for å få litt bevegelse i tegningen.

Motivet kan variere. Hun kan framstille den anklagede alene eller sammen med forsvarer eller dommer. Da ser hun gjerne på kommunikasjonen mellom dem. Under avhøret med aktor blir stemningen tøffere, og tiltalte endrer gjerne positur. Mens hun tegner, følger hun med på rettsaken.

– Jeg hører hele tiden hva som blir sagt. Men jeg tenker nok annerledes enn journalistene. De henger seg opp i helt andre ting og prøver å finne en vinkel på saken. Jeg er mer opptatt av personens karakter. I Lommemannsaken, for eksempel, ble jeg opptatt av at han var så reflektert og troverdig. I tillegg har han disse mørke sidene. Det stemte ikke helt, det var en dobbelhet som ikke hang helt på grep.

Når hun går ut av lokalet, anser hun tegningene som ferdige. Hun jobber sjelden videre på dem i etterkant.

– Noen ganger kan jeg gjøre ferdig det mørke på dressen eller noe, men jeg tenker at det er situasjonen jeg opplever inne i rettslokalet som er tegningen.

Vekselvirkning

– I maleri arbeider du abstrakt. I

Anders Behring Breivik hadde kalkulert hvordan han ville fremstå, men straks fengslingsmøtet var i gang begynte fasaden å slå sprekker.

Flere reagerte på at «Lommemannen» ser så pen ut på tegningene. Men jeg er ikke opptatt av skyldspørsmålet, sier Bjørneboe.

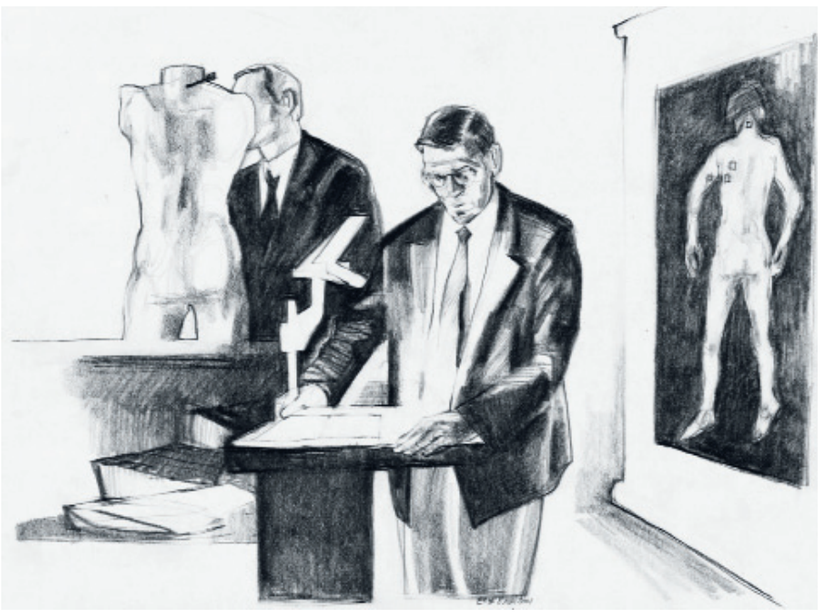

En rettsmedisiner forklarer rundt Marie Orderuds død. På fotografiet til høyre er skuddhullene markert, på dukken til venstre er prosjektilenes retning vist.

I rettsaken kommer livshistorien til tiltale fram. En av de tre nynazistene som drepte Benjamin Hermansen gjorde inntrykk på Bjørneboe, han sitter her med ryggen til. Medtiltalte sitter til høyre for forsvareren.

retten tegner du figurativt. Hvordan opplever du vekselvirkningen mellom disse ulike praksisene?

– I starten av kunstutdanningen var det en motivmessig nærhet mellom tegningene og maleriene mine. Etter hvert fikk jeg stadig mer interesse for farge i maleriene. Jeg begynte å forenkle og abstrahere, og etter hvert var alt abstrakt. For meg var det å gå bort fra figuren i maleriet en stor lettelse. Farger og form gir uttrykk uten det narrative.

– Jeg har fått mye ros for at «det likner» og slikt. Det har jeg nesten følt litt ubehag ved. Det er hyggelig å få ros, men det ligger en veldig binding fra publikum i dette. Det figurative skal framstille «sannheten». Det er tyngende. I det nonfigurative slipper jeg forventningen om hva det skal bli, og det liker jeg.

– Ser du på rettstegning som del av din kunstneriske virksomhet?

– Jeg har begynt å gjøre det etter hvert, kanskje fordi kunsten i dag er mer samfunnsorientert. Men jeg må innrømme at jeg ikke alltid har gjort det. Egentlig er det ikke så viktig for meg hva disse tegningen defineres som. Avistegninger har en klar, definert bruk, det er et oppdragsarbeid.

Ufrivillig portrettert

Å tegne i retten skiller seg mye fra å tegne til portrettintervjuer.

– Når du tegner portretter sitter du jo rett ovenfor personen, som kan se på tegningen mens du tegner. Det er slitsomt, for de blir jo aldri fornøyd. I retten kan ikke personen se tegningen mens du tegner.

For henne betyr det en friere arbeidssituasjon. Enkelte rettstegnere kan smøre litt tykt på, og legger en sterk tolkning i framstillingen av tiltalte. Bjørneboe gjør ikke det.

– Jeg har fått mange kommentarer om at Lommemannen ser så pen ut på tegningene mine. Men når jeg sitter der, er jeg ikke opptatt av skyldspørsmålet. Jeg demoniserer ikke tiltalte, og det er ikke min jobb å dømme. Hvis jeg skal ta stilling, er det ved å ha et medmenneskelig blikk.

Rettstegningens posisjon

Grunnen til at pressen har tegnere på plass i retten, er at Straffelovens paragraf 131a sier at fotografering er forbudt under rettsforhandlinger. Tegninger blir da løsningen.

– Ofte har media mange bilder av tiltalte. Men pressen fungerer etter et her-og-nå-prinsipp, og er helt desperate etter bilder fra selve rettsmøtet. Derfor blir rettstegningen så viktig.

I enkelte rettssaker blir tegnerne pålagt å hindre gjenkjennelse av personer. For eksempel ble flere av tegningene fra Alvdal-saken faktisk sladdet. Man var redd for at ungene skulle bli gjenkjent. Andre ganger reagerer aktører i retten på at tegningene likner for mye.

– Frode Sulland, en av de mye brukte forsvarerne, ville kaste oss ut av retten en gang. Han sa at vi tegnet så virkelighetstro at det like gjerne kunne ha vært fotografer tilstede.

Selv om en tegning kan likne, gir den noe annet enn fotografiet.

– Tegningen er ikke så eksakt som et fotografi. Men jeg vil påstå at en tegning kan være sannere og si mer enn et fotografi, som kun fanger ett øyeblikk.

Motstridende følelser

Hun forteller at det er mange motstridende følelser som vekkes når hun er tilstede i rettssaker.

– Jeg husker veldig godt Benjamin Hermansen-saken, hvor tre ungdommer fra nynazistmiljøet var tiltalt. Spesielt den yngste, han som knivstakk Benjamin, en tynn bengel av en gutt, gjorde inntrykk. Da historien hans ble fortalt, forstod jeg at han var forlatt av alle som skulle ha passet på ham. Så endte han opp i det eneste miljøet som tok vare på ham. Han går så ut og gjør det som kreves av ham i dette miljøet. Jeg synes det er trist at folk tenkte på ham som «den onde». Jeg sier ikke at han ikke skal få straff, men nyansene kommer ikke fram i media. De får man i rettsaken.

– Hvordan opplevde du fengslingsmøtet med Breivik?

– Han framstod veldig kalkulert. Da han kom inn i rommet, var det tydelig at han hadde bestemt seg for hvordan han ville framstå. Han smilte på en innstudert måte. Men så begynte møtet og straks begynte det å skurre. Han klarte ikke å holde masken. Jeg får nesten alltid dårlig samvittighet i rettsalen. Slik var det også denne gangen. Jeg tok innover meg ubehaget han hadde, og det er vondt å se et menneske tape ansikt. At det overhodet går an å føle noe slikt ovenfor ham er interessant. Jeg er empatisk, og massemorderen er av kjøtt og blod. Til tross for de forferdelige handlingene, er det faktisk mulig å synes synd på ham også.

Avkledt foran alle

Å sitte tiltalt i en rettssak må være det verste et menneske kan oppleve, mener Bjørneboe. Man blir helt avkledt.

– Ubehaget forbundet med å være tilstede i en rettssak har med dette å gjøre. Vi får vite alt om livet til den tiltalte. Og det er jo på et vis interessant, nesten som å lese Knausgård. Men som forfatter velger han selv hva han vil avsløre. I retten er åpenheten ufrivillig for den det gjelder. Tiltalte blir spurt om alt mulig som kan være viktig i saken, særlig av forsvareren. Breivik, for eksempel, vil jo bli spurt om barndommen og om tida hvor barnevernet var inne. Selv vil han ikke at dette skal fram, for det vil ødelegge det regisserte bildet han har laget av seg selv.

Hun er imponert over norsk rettsvesen, og framhever hvor ryddig Geir Lippestad forsvarer Breivik.

– Noen mener at kriminalomsorgen har gått for langt, men jeg mener det er riktig at det er slik. Jeg tenker ofte at avstanden fra å være normal og fornuftig til å havne på den andre siden, kanskje ikke er så lang. Når skjedde bristen? Når begynte du å misforstå verden? Man blir litt ydmyk.